

KAJUHOVO DOPISOVANJE S SOŠOLCEM IN PESNIKOM FRANCEM PRIMCEM

*Res težki so časi prišli
za dnarcem že jamramo vsi
zato ne bova h Mehmedu
več šla
čeravno ni preveč dežja.*

Kajuh, del pesmi napisane med poukom, 1939

Korespondenco, rokopise pesmi, šolske zvezke, fotografije in dokumente Karla Destovnika Kajuha, ki so last družine Mešič, hranimo v naši digitalni domoznanski zbirk. Gradivo je dostopno na posebnem računalniku na domoznanskem oddelku v Mestni knjižnici Velenje.

Avtorica: Andreja Jurkovnik

Oblikovalec: Peter Groznik - Peč

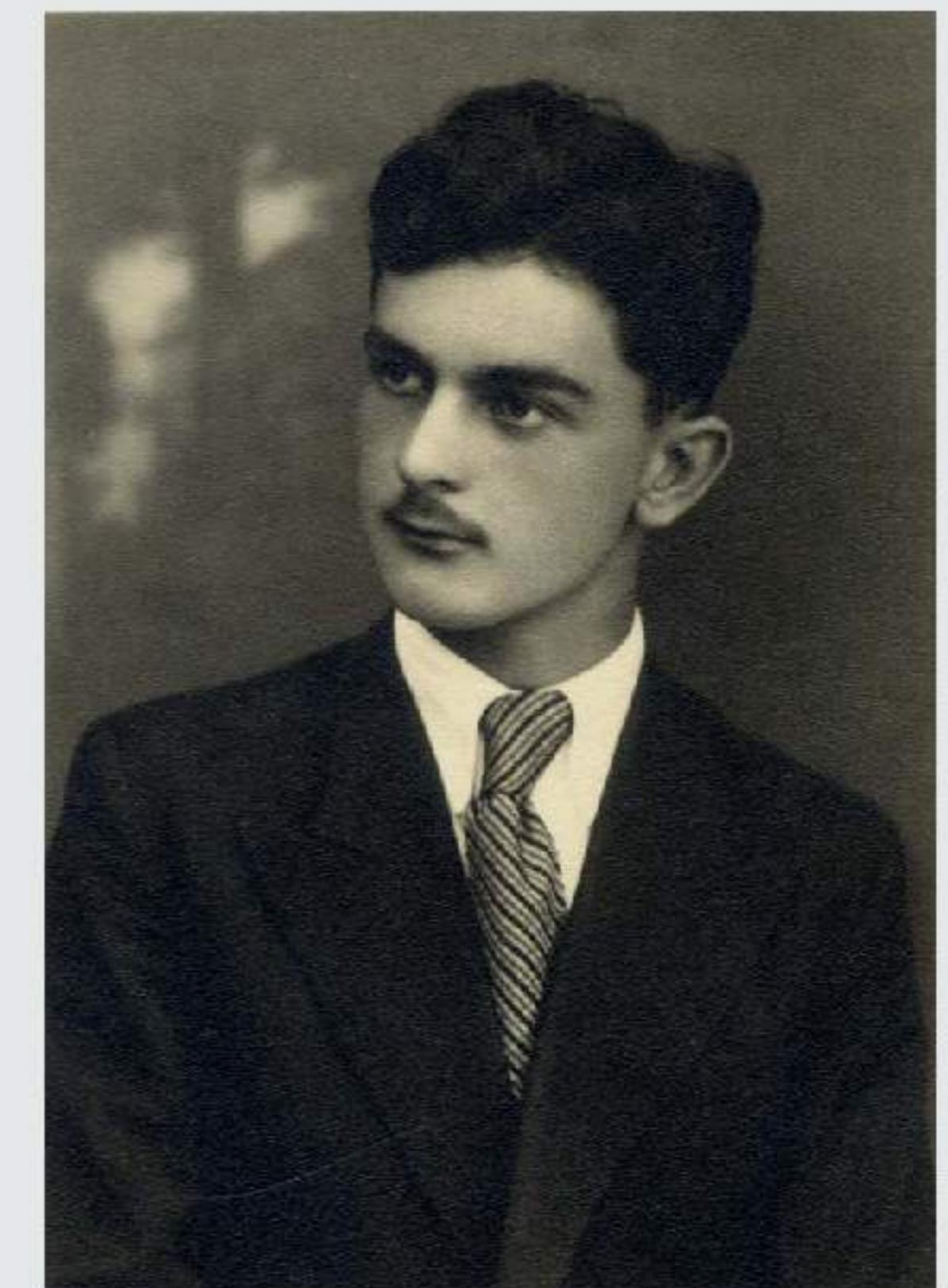
KNJIŽNICA
KNJIŽNICA VELENJE

Karel Destovnik je po opravljenem sprejemnem izpitu leta 1933 nadaljeval šolanje v Celju, v državni realni gimnaziji. Prvi razred je izdelal s prav dobrim uspehom, drugega in tretjega z dobrim uspehom, četrtega pa po opravljenem popravnem izpitu iz matematike s prav dobrim uspehom. Peti razred je ponavljal, v naslednjem šolskem letu ga je opravil s prav dobrim uspehom.

Državna realna gimnazija v Celju pred 2. svetovno vojno

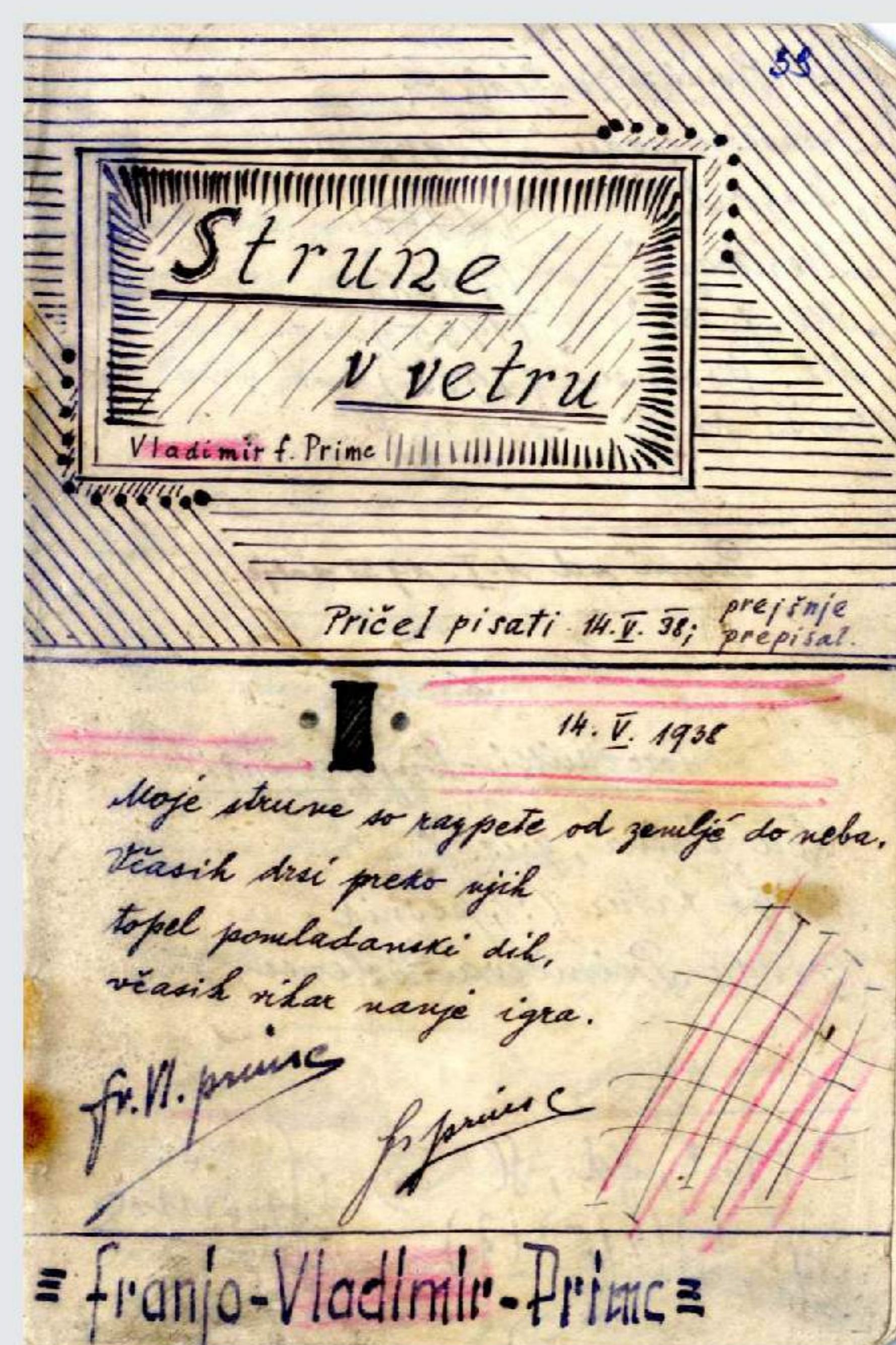
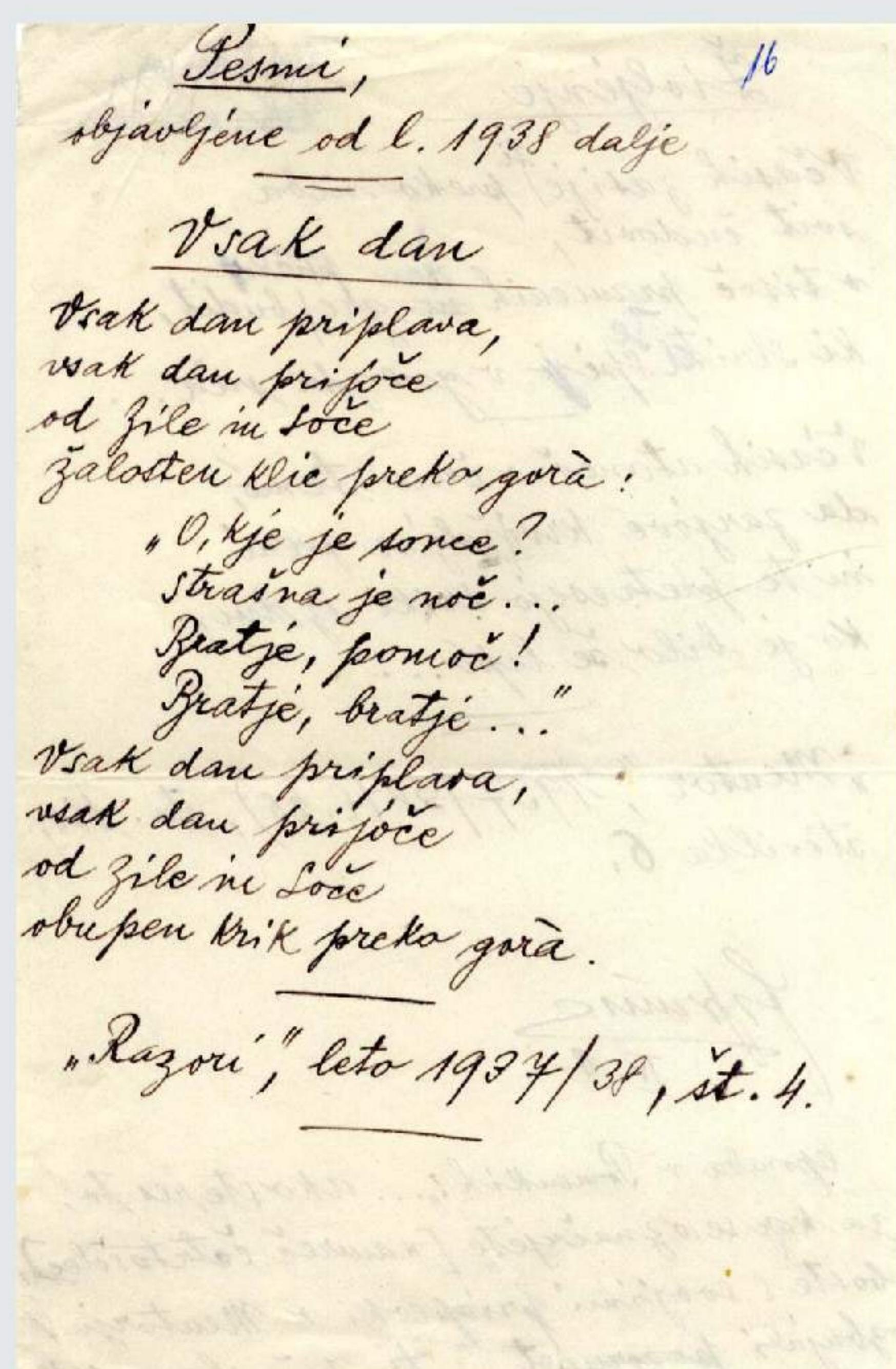
V šolskem letu 1938/39, ko je Karli zaradi nezadostnih ocen pri matematiki in latinščini moral ponavljati peti razred, je sedel v šesti klopi pri oknu, njegov sosed je bil pesnik Franc Primc. Franc Primc se je rodil v Petrovčah, 28. marca 1923. V 1.b razred celjske gimnazije je vstopil leta 1934/35. Vsa leta šolanja je sodil med dobre dijake. Prvi razred je končal z odličnim uspehom, drugega in tretjega s prav dobrim. Četrtega je po popravnem izpitu iz matematike izdelal z dobrim uspehom, prav tako tudi petega. Pero, kakor so mu pravili sošolci, je bil umirjenega značaja, nekoliko zaprt vase.

Karel Destovnik, leta 1938

Franc Primc

Na poti po pouku na vlak, Celje, leta 1937/38,
v ospredju: Tone Arzenšek, Karel Destovnik,
Lado Pohar. Zadaj v plašču: Ferdinand Müller.

Podobna interesna usmerjenost, aktivno literarno delo in privrženost umetnosti ter podobna svetovnonazorska orientacija so zbljžala Primca in Kajuha. Kmalu sta postala dobra prijatelja. Profesorjem nista povzročala težav, med poukom sta velikokrat v kratkih stavkih, napisanih na listih iz šolskih zvezkov, iskala odgovore na vrsto življenjskih vprašanj.

Njuno dopisovanje med poukom se je dogajalo v zadnjem obdobju njunega priateljevanja, v prvem polletju šolskega leta 1939/40. Eden izmed prvih ohranjenih zapisov, v katerem sta razmišljala o vrednosti njunega pesniškega talenta, je datiran 24. oktobra 1939. Ob pripravah na 20. obletnico Cankarjeve smrti sta oba napisala pesem posvečeno Cankarju. Naslovila sta jo skoraj z istim naslovom. Pesem je izraz globokega spoštovanja do Cankarja.

Primc: *Tovariš, odpiši mi, kateri dvom te najbolj muči – skoraj vsak dan. In po pravici odpiši! Potem bom tudi jaz! Premisli!*

Kajuh: *Moj smisel v človeškem občestvu.*

Primc: *Samo to? Še!*

Kajuh: *To ti povem ustno.*

Primc: *Mene pa to: ali sem ali nisem p(esnik). Prepričan sem že o zadnjem.*

Kajuh: *Da, tudi mene in jaz sem o istem prepričan.*

Primc: *Tin ne, ti nisi prepričan. Toda jaz – če vzamem v roke Ahlinovo zbirkovo in zbirkovo Zagorskega: v prvi polno poezije, v drugi le malo – in jaz sem bliže Zagorskemu kot C.A.*

Kajuh: *O tem se bova še ustno zdajle po šoli pomenila. Jaz mislim, da si bliže A.C-u.*

Primc: *Da, ampak tako mislim! Da zadnje čase napišem tu in tam verz, ki je veliko bolj Zagorskega kot Ahlina!*

Kajuh: *Saj to ni nič hudega.*

24. X. 39

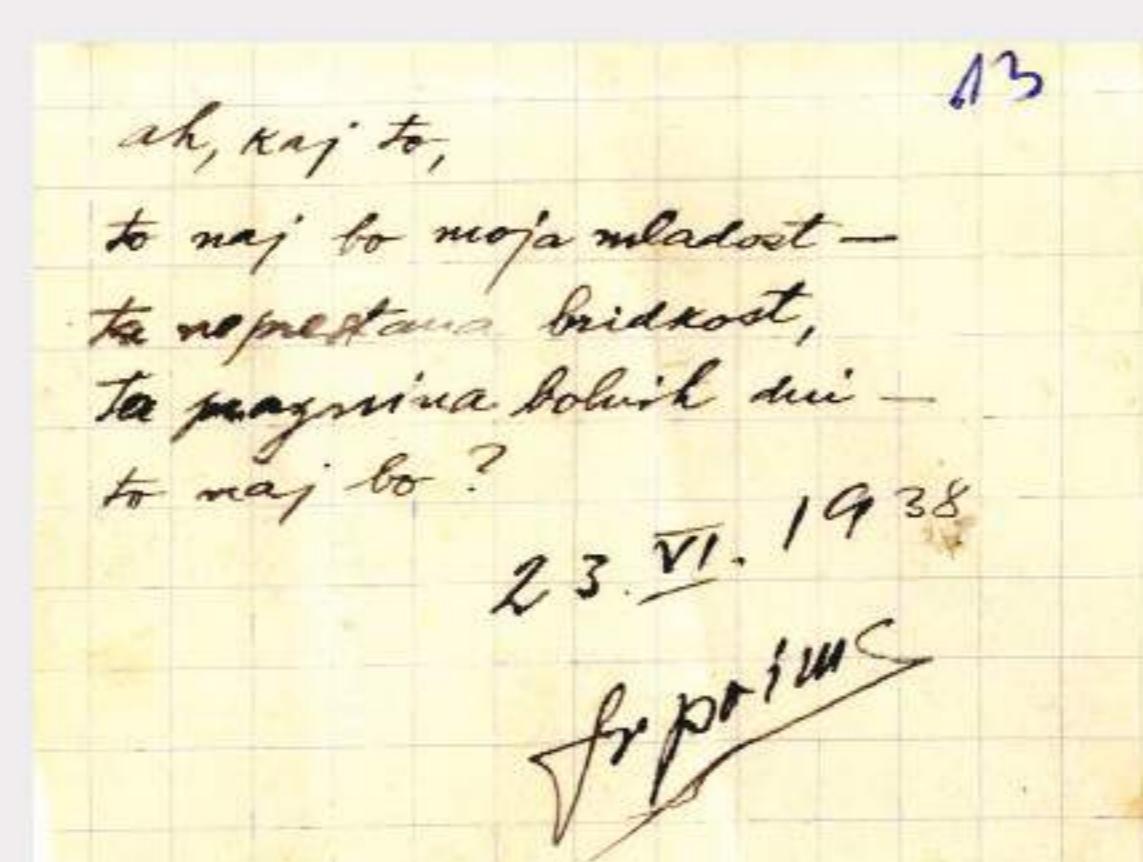
Mladinski nogometni klub Šoštanj, avgust 1937.
Karel Destovnik čopi, tretji z desne.

Karel Destovnik, Marija Medved, Vlado Weingerl

Ob Brišnikovem jezu na Paki v Šoštanju 1939, leta.
Od leve proti desni: Vida Bajt, Tamara Saler in Tatjana Kurnik. V drugi vrsti: Janez Platzer, Ivica Šmigovc, Zlatko Naglič, Vladka Šmigovc in Karel Destovnik.

IVANU CANKARJU

Ob 20 – letnici njegove smrti

*Ne bom Ti tega pravil, kako je zdaj pri nas.
Saj itak veš, da narod hlapca smo Jerneja.
Otroci plahosti, ponizanja, molčanja.
In da pravice ni pod starim nebom.*

*Le to bi rad Ti na uho povedal:
Da so ondan doma nas vse razgnali,
ko smrti Tvoje dan smo praznovali ...
In da rdeči nagelj Tvoj ljudje so vrgli na smetišče.*

*Oprosti, Cankar, da smo taki v dolini Šentflorjanski,
katerim pel si pesem zagonetno o svobodi,
za k'tere živel si in od gladu umiral.*

*Še to bi, Cankar, Ti v tolažbo rekel:
Da niše nas razkrojil časa strup,
da vriskanja beseda se živi.*

Kajuh

IVANU CANKARJU

Ob 20-letnici smrti

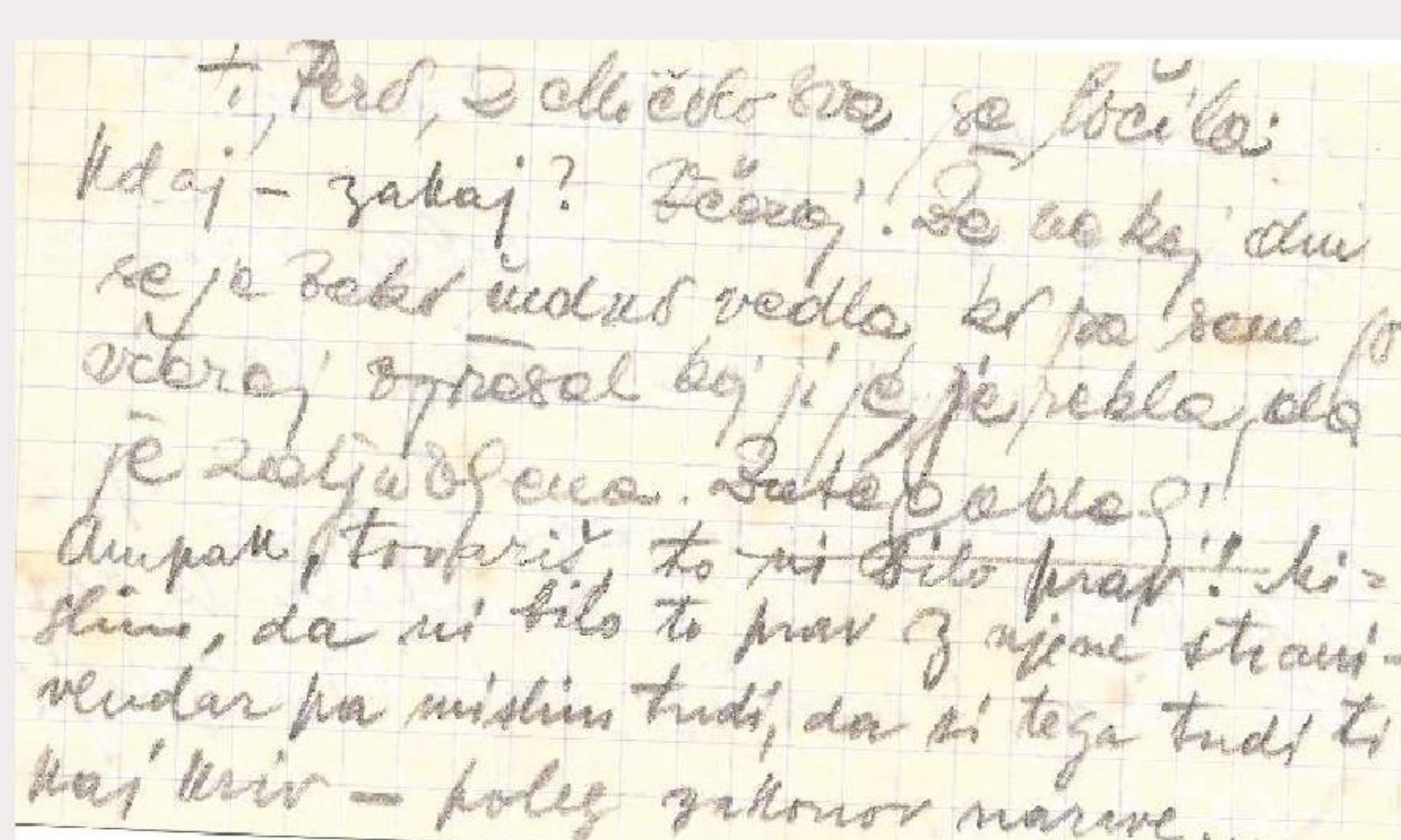
*Ti, veliki naš borec za pravice
vseh lačnih, tlačenih, zaničevanih;
branilec bednih, od krivic teptanih
in neustrašeni glasnik resnice;*

*ti pevec vseh, ki jih zajema beda,
visoki pevec svoje domovine –
prisegamo ti vsi, da ne izgine
iz naših src nikdar tvoja beseda:*

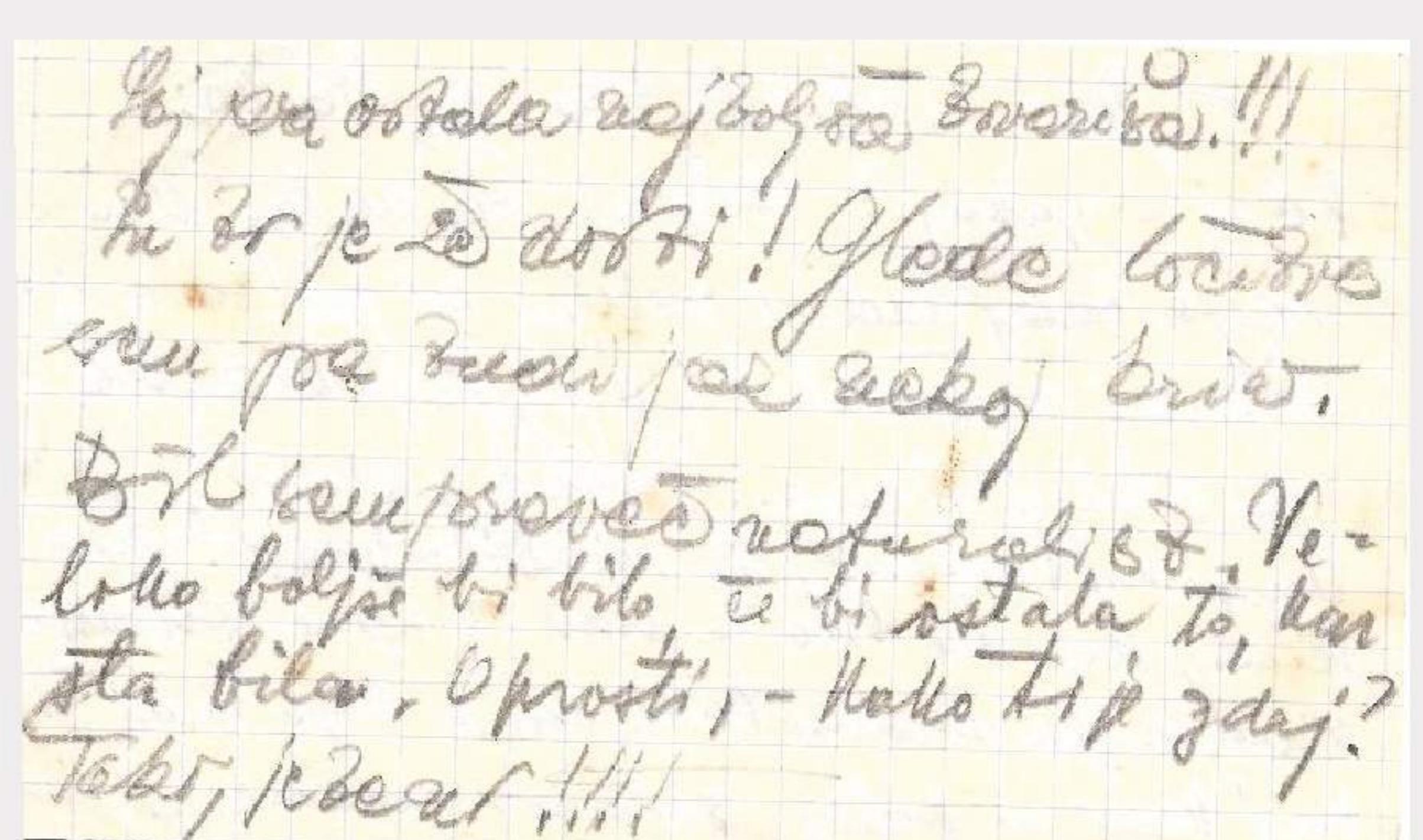
*na dno srca, v najtajnejše globine
smo jo shranili, - tam nam bo ostala,
da nam bo v dušah vekomaj sijala,*

*vodila nas in nam moči dajala,
da nam iz srca ljubezen ne izgine
do sočloveka in do domovine!*

Primc, 10. december 1938

Zapis hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani.

Med šolsko uro je dozorela tudi misel, da se lotita pisanja drame. Drami sta začrtala osnovni vsebinski in idejni okvir v skladu z njunim življenjskim vodilom, boriti se na strani ljudstva za etične in moralne cilje. Nadaljnje delo pa je prekinila Primčeva smrt. Ni znano, ali se je Kajuh lotil pisanja te drame, saj morebitni fragment v njegovi zapuščini ni ohranjen.

Primc: Toda ta snov je že bila uporabljena v neki „nacionalistični“ drami, naslova ne vem več. Sicer pa to ni važno. Vendar bi taka drama bila precej, zelo težka naloga za naju dva! Precej študiranja bi bilo treba in potem: kako naj se drama začne, to je že samo zase veliko vprašanje. Konča pa se lahko sijajno – in to je plus! - O tem se bova še danes pomenila.

Kajuh: Začne se lahko v kakem stanovanju Principa, ali nekako tako podobno.

Primc: Treba se bo o vsem točno poučiti, mora biti kolikortoliko zgodov.

Kajuh: Res je – toda o tem so že mnogo pisali, tudi marksisti. Tako, da stvar ne bi bila zelo zelo huda. Le, da bi nama uspelo stvar življenjsko prinesti.

Primc: Vse res je, vse je res, ni treba mi nobenega dokaza.

Gradnik

Upam torej, da bo šlo. A kaj naj bi prikazala: borbo česa proti čemu? Tu bo treba paziti, da ne bova zavila na stranpota!

Kajuh: Predvsem borbo dobrega proti zlemu, toda brez tendence! Treba bi bilo preštudirati natanko tudi „predatentatovsko“ dobo.

Primc: Jaz mislim: borbo proti nesvobodi, borbo proti okosteneli oblasti, ki ne pusti prostega razvijanja zdravih sil.

Kajuh: Ter mladih sil

Primc: Tu se bova morala učiti ob Cankarjevem Hlapcu Jerneju!

Na šolskem izletu v zagrebškem Maksimiru 1939. leta. Od leve proti desni: Kopšič, Lado Pohar, Vili Nemec, Tone Arzenšek, Karel Destovnik in Stane Sotler.

Kajuh: Kaj pa kaj z najino mislio o pisanju drame; odpiši o vseh pomislikih, ki se te lotevajo o tej stvari.

Primc: 1. pomislek: Nimava prostora, kjer bi lahko pisala, zlasti ne

zdaj v jeseni in pozimi. To veš.

Kajuh: Da, ali morala bi ga imeti.

Primc: 2. pomislek: Pesimistično gledam - če Ti povem odkritosrčno -

na vso stvar. Drama je namreč – najlažje pisati, a hkrati tudi najtežje. Jaz mislim, da bi midva nikdar ne mogla napraviti kaj več od Mraka: bojim se neživih oseb, možganskih tvorb, ki jih v življenju ni. - Zato za letos predlagam likvidiranje tega.

Kajuh: Stvar ni tako enostavna, da bi jo dali kar tako „od acta“. Če bi imela dobro fabulo je stvar precej lahka,

zlasti če delata dva. Kaj iz zgodovine bi šlo zelo dobro.

Primc: Ali se ti ne zdi, da je slovenska zgodovina že čisto izrabljena v dramatiki? Ker predлагаš izumitelja, si bral Čapkovo RUR?

13. VI. 1938 4t

O domovina, ti reč, da te ljubim tako,
da bi iz prei ſtegal si živo srce
in dogajajoče ſe bi polažil pred te,
ko bi to zate potreba bilo.

frprimc
Prvi dežetkrat
po maturi

gal, snejan.
— danpak, Twoja pisma so vedno krajša od mojih!
Četudi to desetkrat bolj zaupnitra! Ves, vsako Twoje pismo
je zanes dogodek; vsad Twoj stavet in vsaka Twoja be-
seda. Malor krepak prijateljski stisk Troje roke.
Rad bi Te je spet videl in govoril s Teboj.
Zaenkrat pa Te le pozdravljam
ju ostajan Trojji Vladimirov

Ohranjena so le tri pisma in ena dopisnica Franca Primca. Hrani jih Knjižnica Velenje. Kajuhova pisma niso ohranjena.

V načrtu imani delo, ki bi bilo gotovo truda vredno, revolucionarno, senzacionalno in kar je še drugih pozitivnih lastnosti, če bi se ga lotil kdo drug. Jaz sem sicer nujnogiven, toda – ne vztrajem in za to dovolj talentiran. Torej – v načrtu imani delo, zbirko pesmi pod naslovom „Petruška“ ali kaj' taklega. Ta zbirka naj bi izšla seveda šele čez leta; do takrat pa naj bi napisal pesmi petruška, zaprtega med plesuive židove današnjega časa, kako v samoti dolbe vase, se s tem Kajucu na stene pogovarja z ujetimi tonari si in skozi linu svoje celice motri svet tam zunaj, oni svet, ki ni zaprt v petrušku današnjih dñi.

Njuni razgovori o smislu in vrednosti življenja kažejo na psihične težave mladega Franca Primca. Zadnji razgovor, ki kaže, kako močno je Franc Primc zabredel v življenjsko brezihodnost, je datiran 21.11.1939. To je bilo 14 dni pred Primčevim samomorom.

Kajuh: ... nisi še tako silno kompromitiran

Primc: Ce n'est pas rien! Kje pa si tako kompromitiran? V šoli? To vendar ni nič! Kdo ti pa kaj more? Sicer pa sem poleg tebe tudi jaz kompr.! Yes!

Kajuh: Se bova o tem še pomenila.

Primc: Da. Zdaj mi pa povej (ustno ne boš imel časa), kako je bilo pri Bordonu, pri Kostji? (Kje si sploh kosil?)

Kajuh: Kosil sem v neki gostilni! Ne vem kje že. Ti bom ustno povedal.

Primc: Ustno ne boš imel veliko časa, saj moraš takoj na vlak!

Primc: Veš. Meni bi res ne bilo težko umreti: jaz nimam ne sedanjosti ne bodočnosti, jaz nimam mesta na zemlji. S teboj je čisto drugače, čisto drugače.

Kajuh: Ne Pero ravno tako, zakaj drugače. Saj živiš tudi zame - z menoj.

Primc: Ti živiš za več ljudi, jaz za nikogar. Točno za nikogar. Zato se bom morda odločil kedaj ...

Kajuh: Zakaj za nikogar. Ti jaz nisem nič.

Primc: Veš, edino ti me vežeš, da ne pridem v nesmrtnost.

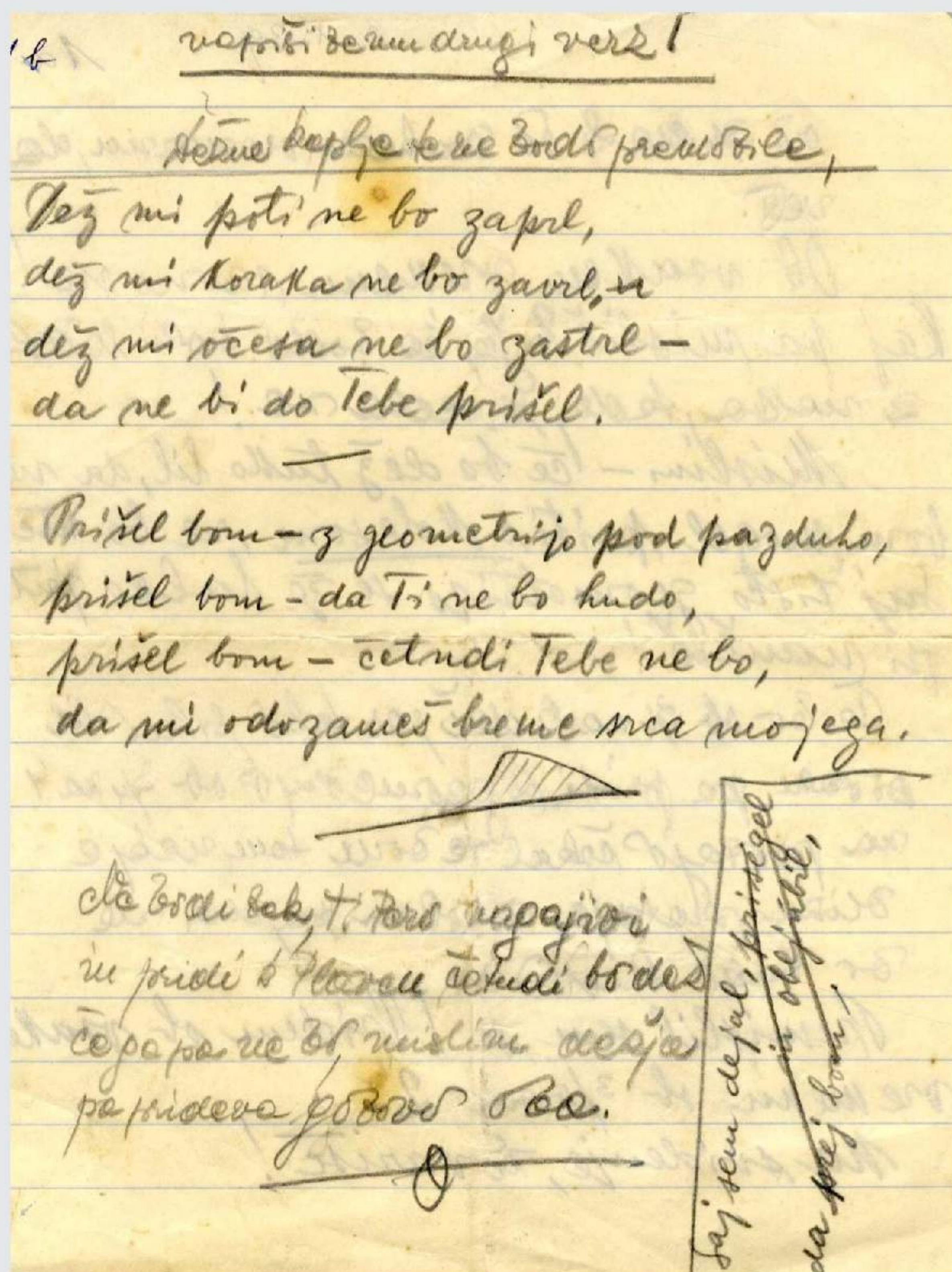
Sicer si ne bi pomisljal,

niti malo. Do vsega mi ni popolnoma nič, do hudiča nič. Saj ne bi imelo nikakega smisla več ničesar, če bi Te ne bilo.

Tako pa si mi v veliko moralno oporo – in mi braniš

Kajuh: Pero, pustiva to za zdaj! Sem preveč žalosten, da bi ti lahko odgovoril.

21. XI. 39

Primc: ... Da, takrat si bil trpek in vase zaprt. - Čudne vtise si moral imeti, ko si me spoznal, ali ne? Zdaj si se že privadil moje idiotske zunanjosti, ne?

Kajuh: Pero, nikoli nisem pomislil sploh na twojo zunanjost, ti Pero si dober tovariš in rad te imam. Zagrenjen sem jaz mogoče že zdaj, vendar ne več ... (nečitljivo) idealist.

Primc: Veš bojim se zate, ker vem, kako je to: ti nosiš v sebi neko grenko kal, ki se lahko ob določenih pogojih razgrade v nekaj strašnega: v krizo, iz katere je le en izhod. - In prav tako je z menoj.

Kajuh: Saj je vseeno. Saj bom rad umrl.

Primc: Ni vseeno, ni vseeno! Veš, premisliti je treba vedno, vziveti se v dušo onih, ki bi ostali. na. pr. bi se v slučaju, da bi ti umrl, takoj ubil tudi jaz, ker bi potem ne imelo več smisla. To sem premisljeval snoči skoraj do polnoči. Da, brez pomisleka bi se ubil jaz, če bi se ti.

Kajuh: To je težko. Lahko bi se ubila če bi bila oba enako razpoložena, tako pa je težko sicer pa dajva živeti in si dajajva drug drugemu vero v življenje.

Primc: Če ne bi bilo tebe, bi mi ne bilo nič težkega. Kvečjemu bi me vezalo to, da bi se s tem pokazal slabega.

Primc: Ne uči, ljubi moj, se Higiene, saj nima smisla to nikakega.

Daj rajši pisati mi kaj!
(a ne omenjam Mehmeda!)

Kajuh: Res težki so časi prišli za dnarcem že jamramo vsi zato ne bova h Mehmedu več šla čeravno ni preveč dežja.

Primc: Jaz bi že šel, zares bi šel, če bi me zob tak ne bolél in če bi dnarja kaj imel.

Primc: Tako pa – bo tradicija zaenkrat rakom žvižgat šla ... a spet se bo pojavila,

Ko bo Mohorjev koledar prinesel meni honorar in s tem za Mehmeda denar!

Kajuh: Mogoče [4. X. 39]

Karel Destovnik in pesnik Franc Primc, 20. april 1939 v Braslovčah

Prve dni v decembru se je Franc Primc peš odpravil iz Celja v Šoštanj h Kajuhu, na njuno zadnje srečanje. Kajuh je prepoznal prijateljevo skrajno stisko, Primca je tolažil in ga poskušal odvrniti od misli na samomor. Po njunem pogovoru mu je Primc zagotovil, da je popolnoma pomirjen. Nato se je z vlakom odpeljal iz Šoštanja v Celje. Denar za vlak mu je po Kajuhovi prošnji dala Kajuhova mati. Iz celjske železniške postaje se je napotil proti Štormu, kjer je skočil pod kolesa drvečega vlaka. V poslednjem pismu, ki ga je nosil s seboj, je vso literarno zapuščino zapustil Kajuhu. V decembrski številki Slovenske mladine je na strani 67, poleg dveh Primčevih pesmi, objavljen zgovoren nekrolog, ki ga je napisal Kajuh v spomin prijatelju Francu Primcu.

V spomin Francu Primcu

Pred dobrim mesecem so naši dnevniki objavili vest o samomoru dijaka Franca iz Celja. Nič preveč besedi niso izgubljali. Skušali so sicer razjasniti tragičen korak mladega človeka; o dejstvih, tistih dejstvih, ki so ga do tega privedla pa so molčali.

Nič črnih zastav ni bilo, nič pevcev in godbe; kar tako kot po navadi, če siromak umre. Tisti pa, ki jim življenje nikoli ni dajalo brig, so se čudili in izpraševali: »Čudno, kaj neki ga gnalo je v smrt?« Čeravno je od vsepovsod kričalo, da ga je svet s svojo brutalnostjo k temu napotil, niso hoteli spregledati in niso odprli oči.

V nas mladih pa je vse to zapustilo neizbrisen pečat, ki ga nihče ne izruje, a kar smo čutili pri tem, je težko dopovedati. Vsi smo še bolj na široko odprli oči in si prilili v srca sovraštva in mržnje do tega sveta, ki daje milost le brezsrečnim, surovim tiranom, ki jim ni mar za življenja milijonov.

Pa bi prišel kdo od nekod in bi rekel: »Lažete, tega ni svet zagrēsil!« Tedaj bi mu rekli, vsi mladi brez vsakih razlik, bi mu rekli: »Stradal je. Kdo kriv je tega?« In onemel bi.

Pa bi še dalje mu rekli: »Videl je svet ves lažen in gnil in mračen tako, da svoje ni videl mladosti!«

Vprašali bi ga, ki bi nam rekel, da lažemo. »Koga boš sodil — dobo, ali človeka, ki se je v krčih boril proti njenemu nasilju? Koga — povej?!« In spet bi utihnil.

Lahko bi mu zastavljal vprašanja ves dan, ves teden ... Slednjič bi morda spoznal in nam rekel: »Star sem že, vidim že slabo; oprostite, da sem vas žalil!«

Drago Jeran

Perotu ob drugi obletnici njegove smrti

Motto

*Če kdo v čašo krop nalije
kupa poči, se razbije.
Tebi so do vrha jo nalili
z mučenjem vso kri so ti izpili.*

*Tebe niso z rodnih tal pregnali,
niso živega te pokopali,
niso te za talca ustrelili,
z bajoneti ne ob zid pribili.*

*Z ognjem so ti dušo žgali,
z mesaricami srce razklali,
iz tvojih muk so burke brili,
s tabo pesem so ubili.*

*Doba se odtej ni ravno spremenila,
le kristala je še več pobila,
rane s plesnijo nam je prekrila,
kupe s kropom nam čez rob nalila.*

*Vsako jutro žalost nas predrami.
Talce streljajo v gramozni jami.
Mrtveci plujejo po Savi.
To čas tirja dolg krvavi.*

Ob drugi obletnici Primčeve smrti je Kajuh v njegov spomin napisal pesem z naslovom Perotu ob drugi obletnici njegove smrti.

Bratje!

*Bratje, mi nočemo brez zarje oditi,
nam se hoče svetlega dne!
Z nami, z nami mora zarja priti,
ker mi nočemo teme!*

*Bratje, naša krila mlada so in silna -
naj bo še silen naš polet!
Kaj ne veste, da je naš ves svet,
kar mi mladi in silni smo?!*

*Bratje, mi nočemo brez zarje oditi,
nam se hoče svetlega dne!
Z nami, z nami mora zarja priti,
ker mi nočemo teme!*

Krik iz katakomb

*Skroz okno lije mesečina -
vsa soba polna je zlata.
In zunaj vse blesti se v srebrnini,
a meni srce grenko je do dna.*

*Kaj je potrkalo na okno?
Kot krik iz katakomb je zazvenelo
in spet zbežalo v temno noč ...
kdo je zlato ukral iz sobe, kdo?!*

*Iz davnih, davnih dni -
od včeraj -
oglasil se je Bolesti sin -
spomin ...*

Franc Primc

Karel Destovnik